

УДК 331.56(477.53)

О. Ю. Єрмаков,
д. е. н., професор, Національний університет біоресурсів і природокористування України
М. М. Жибак,
к. е. наук, доцент, Бережанський агротехнічний інститут НУБіП України
О. В. Величко,
аспірант, Національний університет біоресурсів і природокористування України

ТРУДОВІ РЕСУРСИ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Досліджено трудові ресурси сільських територій Полтавської та Тернопільської областей, їх продуктивність у контексті ефективності господарювання сільськогосподарських підприємств.

Особливе місце в сучасних умовах господарювання в аграрній сфері економіки України займають питання забезпечення трудовими ресурсами, а також їх ефективного використання. Це зумовлено тим, що в українському суспільстві останнім часом відбулися істотні зміни, які призвели до вимирання сіл та погіршення якості життя сільських мешканців. Тому стратегічного значення для ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств у нестабільних умовах розвитку ринкових відносин набуває людський фактор. Потрібно відзначити в цьому плані однаковість думки вітчизняних і зарубіжних вчених, що якими б досконаліми не були знаряддя праці та засоби сільськогосподарського виробництва, їх ефективне використання завжди буде залежати від головного виробничого ресурсу — тих, хто працює на землі.

Проблеми ринку праці, економічної зайнятості, використання людських ресурсів і людського капіталу, формування трудового потенціалу тощо є предметом досліджень багатьох науковців і практиків. Значний внесок у їх розробку зробили українські вчені С. Бандур, Д. Богиня, О. Бугуцький, В. Брич, О. Грішнова, М.

Долішній, В. Дієсперов, С. Злупко, Е. Лібанова, С. Пирожков, К. Якуба та багато інших. Разом з тим, потребує поглибленого дослідження низка питань щодо регіонального забезпечення та ефективного використання трудових ресурсів аграрних формувань.

З огляду на зазначене, метою нашого дослідження є вивчення особливостей формування трудових ресурсів сільських територій та забезпеченості ними сільськогосподарських підприємств регіону з позиції ефективного використання.

Реформування аграрного сектору економіки докорінно змінило земельні та майнові відносини в сільському господарстві, що призвело до створення якісно нових організаційно-правових форми господарювання. Проте, все це загострило проблему формування й економічно ефективного використання трудових ресурсів сільськогосподарських підприємств в усіх без винятку регіонах української держави. Ніби економічні реформи й проводилися в країні під гаслом "Зробити селянина власником на своїй землі", але він як був безправним щодо наслідків своєї праці, так ним і залишився. До речі, ситуація в багатьох регіонах України скла-

дається таким чином, що село і сільськогосподарське виробництво при вирощуванні рослинницької продукції не пов'язані між собою. Орендарі великих земельних масивів вирощують на них сільськогосподарські культури за новітніми технологіями без залучення трудових ресурсів із числа сільських мешканців.

Раціонально спрямований розвиток трудових ресурсів країни є основною умовою прискорення науково-технічного прогресу, підвищення ефективності господарювання, удосконалення виробничих відносин, вирішення соціальних проблем у національній економічній системі. Як відомо, за останні роки в Україні склалася тенденція прогресуючого зменшення чисельності сільського населення, зростання частки населення старшого віку, значного зменшення чисельності і питомої ваги працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві. Досить широкі верстви економічно-активного сільського населення через згортання аграрного виробництва, незадовільне його інвестування, занепад сфери обслуговування не мають можливостей забезпечити себе робочими місцями.

Чисельність, структура, віковий, статевий склад, економічна активність населення тощо є відображенням рівня розвитку як сільських територій, так і сільськогосподарських підприємств, що на них господарюють. З цієї метою нами досліджена динаміка виробництва валової продукції сільського господарства Полтавської та Тернопільської областей, які розташовані відповідно у східній та західній частинах держави і мають певні відмінності у розвитку пореформеного аграрного сектора і використанні трудових ресурсів (табл. 1).

Аналізуючи дані табл. 1. потрібно відмітити, що обсяги виробництва валової продукції сільського господарства в обох регіонах різко зменшилися в період 1990 — 2000 рр. Це становило в Полтавській і Тернопільській областях

Таблиця 1. Динаміка виробництва валової продукції сільського господарства Полтавської та Тернопільської областей у порівнянних цінах 2005 року, грн.

Роки	Валова продукція сільського господарства по всіх категоріях господарств, млн грн.	В тому числі валова продукція		Виробництво валової продукції сільського господарства на одну особу, грн.
		рослинництва	Тваринництва	
Полтавська область				
1990	7545,3	3533,9	4011,4	4295
2000	3265,3	1814,3	1451,0	1964
2001	3907,3	2312,0	1595,3	2382
2002	4135,4	2572,8	1562,6	2555
2003	3520,2	2164,4	1355,8	2200
2004	4582,2	3192,5	1389,7	2897
2005	4792,3	3241,0	1551,3	3065
2006	4964,4	3300,6	1663,8	3208
2007	5069,4	3497,7	1571,7	3307
Тернопільська область				
1990	4844,7	2400,0	2444,7	4129
2000	2666,5	1541,1	1125,4	2312
2001	2472,8	1305,8	1167,0	2159
2002	2624,1	1446,6	1177,5	2306
2003	2453,7	1338,5	1115,2	2171
2004	2703,6	1545,3	1158,3	2407
2005	2671,8	1520,3	1151,5	2394
2006	2892,8	1708,7	1184,1	2609
2007	2996,9	1859,8	1137,1	2720

відповідно 2,3 і 1,8 рази. Але, якщо на Полтавщині, починаючи з 2000 року спостерігається досить інтенсивне відновлення обсягів виробництва валової сільськогосподарської продукції, яке досягло у 2007 р. 1,6 рази, то на Тернопільщині воно склало лише 1,1 рази. Аналогічно змінювалось і виробництво валової продукції сільського господарства з розрахунку на одну особу, яке становило у досліджуваних регіонах відповідно 1,7 і 1,2 рази. Характеризуючи рівень розвитку аграрної сфери даних регіонів, звернемо увагу на те, що зростання тут відбувається за рахунок валової продукції рослинництва. До того ж прикметним є те, що Полтавська область по цій позиції практично вийшла у 2007 р. на рівень 1990 року, тоді як на Тернопільщині це відбувалося значно повільніше. Разом з тим, обсяги валової продукції тваринництва, які у 1990 році в цих областях були вищими порівняно з рослинництвом, залишаються практично без змін, що є негативним явищем для аграрного сектора економіки. Якщо ж виходити з того, що саме тваринництво, завдяки необхідності цілорічного викорис-

Таблиця 2. Населення Полтавської та Тернопільської областей за економічною активністю за 2000-2007 рр. (у віці 15—70 років; тис. чол.)

Полтавська область	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Економічно активне населення	748,2	727,6	668,3	722,8	723,6	744,5	744,9	744,0
Зайняті	672,3	670,4	629,6	662,8	670,3	690,3	692,7	695,2
Безробітні	75,9	57,2	38,7	60,0	53,3	54,2	52,2	48,8
Економічно неактивне населення	448,5	462,7	515,7	459,9	458,5	438,9	437,0	429,9
Тернопільська область	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Економічно активне населення	475,1	459,0	436,9	430,2	440,3	467,4	453,5	463,3
Зайняті	409,4	380,3	379,7	374,1	387,7	425,1	411,7	423,5
Безробітні	65,7	78,7	57,2	56,1	52,6	42,3	41,8	39,8
Економічно неактивне населення	342,1	356,9	377,3	382,6	370,0	340,3	352,2	340,0

тання людської праці, може в результаті збільшення поголів'я в аграрних формуваннях істотно скоротити кількість безробітного сільськогосподарського населення.

Дослідження населення Полтавської та Тернопільської областей за економічною активністю дозволило виявити наступні особливості щодо формування і використання трудового потенціалу сільських територій (табл. 2).

Як свідчить аналіз даних табл. 2. в період 2000 — 2007 рр. кількість економічно активного населення досліджуваних регіонів не зазнала істотних змін. Так, у Полтавській області воно зменшилося на 4,2 тис. осіб і дещо більшим

було на Тернопільщині — 11,8 тис. осіб. Разом з тим, позитивним явищем є зростання у 2007 р. у цих областях порівняно з 2000 р. кількості зайнятих працівників працездатного віку, що становило відповідно 22,9 і 14,1 тис. чол., а також скорочення безробітних працездатного віку на 27,1 і 25,9 тис. осіб. Відбулося у Полтавській і Тернопільській областях і зменшення кількості економічно неактивного населення, яке в першій з них у 2007 р. порівняно з 2000 р. досягло 18,6 тис. чол., а в другій — 2,1 тис.

Таким чином, можна вважати, що позитивні зрушення у розвитку сільського господарства розглянутих нами регіонів сприяли і підвищенню використання трудових ресурсів сільських територій.

Збільшення виробництва сільськогосподарської продукції та підвищення її економічної ефективності багато в чому залежить від рівня забезпеченості аграрних виробників робочою силою та земельними ресурсами.

Із збільшенням до оптимальних розмірів земельної площі, що припадає на одного працюючого, збільшується і виробіток сільськогосподарської продукції, а також покращуються показники ефективного

використання трудових ресурсів у аграрних формуваннях того чи іншого регіону. Рівень землезабезпеченості сільськогосподарських підприємств Полтавської та Тернопільської областей наведений в табл. 3.

Аналіз даних табл. 3. засвідчує, що сільськогосподарські підприємства досліджуваних регіонів мають досить вагомий земельний і трудовий потенціал для ефективного ведення виробничо-господарської діяльності в рос-

Таблиця 3. Землезабезпеченість сільськогосподарських підприємств Полтавської та Тернопільської областей

Роки	Площа, тис. га		Кількість зайнятих працівників, тис. чол.	Припадає на одного працівника, га	
	с.-г. угідь	ріллі		с.-г. угідь	ріллі
Полтавська область					
2004	2182,2	1760,0	670,3	3,3	2,6
2005	2180,5	1760,0	690,3	3,2	2,5
2006	2178,6	1769,5	692,7	3,1	2,5
2007	2177,4	1769,4	695,2	3,1	2,5
Тернопільська область					
2004	1051,2	846,1	387,7	2,7	2,2
2005	1052,7	846,7	425,1	2,5	2,0
2006	1052,0	848,6	411,7	2,6	2,1
2007	1050,7	852,5	423,5	2,5	2,0

линництві і тваринництві.

Щодо земельних ресурсів, то потрібно відзначити, що вони протягом останніх чотирьох років тут залишаються практично незмінними. У той же час позитивною тенденцією є те, що в аграрному виробництві збільшується кількість зайнятих працівників, яка у Полтавській області у 2007 р. зросла на 24,9 тис. чол. порівняно з 2004 р., а на Тернопільщині за даний період цей показник досяг ще більшого значення — 35,8 тис. осіб. Таке явище є відображенням відродженням великотоварного виробництва, яке особливо було зруйноване в процесі переходу до ринкової економіки саме в Тернопільській області. Якщо проаналізувати рівень землезабезпеченості сільськогосподарських підприємств Полтавської та Тернопільської областей, то можна відзначити, що він цілком достатній для плідної праці.

Продуктивність праці в досліджуваних регіонах характеризується такими показниками (рис. 1).

Як видно з наведених даних, продуктивність праці в сільськогосподарських підприємствах Полтавської і Тернопільської областей відображає тенденцію останніх років до її послідовного зростання. Варто відзначити, що починаючи з 2004 року в цих регіонах виробляється з розрахунку на одного зайнятого в сільськогосподарському виробництві, більше, ніж це було досягнуто у 1990 році, який прийнято для порівняння щодо рівня розвитку аграрного сектора економіки України.

Аналізуючи показники продуктивності праці потрібно відзначити, що в Полтавській області вони були вищими в дореформений період, ніж у Тернопільській. Така ж ситуація збереглася і на сучасному етапі, коли спочатку із занепадом аграрної галузі у 90-ті роки відбулося зниження продуктивності праці, але з настанням нового тисячоліття на Полтавщині і Тернопільщині аграрна праця стала більш ефективною.

Свідченням цього є економічне становище сільськогосподарських підприємств Полтавської та Тернопільської областей, яке відображає позитивні зрушення в розвитку аграрної сфери сільських територій (табл. 4).

Із аналізу економічної ефективності господарювання сільськогосподарських підприємств Полтавської та Тернопільської областей

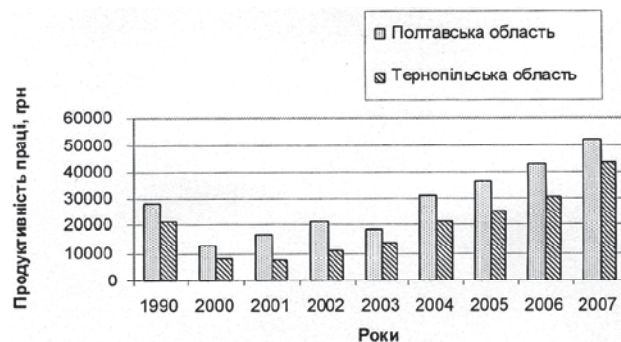

Рис. 1. Продуктивність праці в сільськогосподарських підприємствах Полтавської і Тернопільської областей (на 1 зайнятого в сільськогосподарському виробництві, грн)

можна зробити висновок, що тут в останні роки відбулося певне зростання як абсолютного виробництва валової продукції, так і в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь на одного працюючого. Характеризуючи питомі показники відзначимо, що на Тернопільщині вищою порівняно з Полтавською областю є землевіддача — відповідно за роками на 340; 471 і 524 грн. з 1 га сільськогосподарських угідь. Разом з тим, у сільськогосподарських підприємствах Полтавщини вищою порівняно з Тернопільською областю є продуктивність людської праці, що становить відповідно 671; 599 і 588 грн. з розрахунку на 1 особу. Досить вагомим є зріст в обох регіонах за досліджуваний період суми одержаного прибутку (у 6,8 рази).

Таблиця 4. Економічна ефективність виробництва в сільськогосподарських підприємствах Полтавської та Тернопільської областей

Показники	Роки		
	2005	2006	2007
Полтавська область			
<i>Виробництво валової продукції, млн грн.</i>	4792,3	4964,4	5069,4
на 1га сільськогосподарських угідь, грн.	2198	2279	2328
на одну особу, грн.	3065	3208	3308
<i>Сума одержаного прибутку (збитку), млн грн.</i>	76,3	-6,1	514,1
на 1га сільськогосподарських угідь, грн.	35,0	-2,8	236,1
на одну особу, грн.	48,8	-3,9	335,4
<i>Рівень рентабельності, %</i>	5,6	-0,4	28,7
Тернопільська область			
<i>Виробництво валової продукції, млн грн.</i>	2671,8	2892,8	2996,9
на 1га сільськогосподарських угідь, грн.	2538	2750	2852
на одну особу, грн.	2394	2609	2720
<i>Сума одержаного прибутку, млн грн.</i>	23,2	45,2	157,6
на 1га сільськогосподарських угідь, грн.	22,0	43,0	150,0
на одну особу, грн.	54,6	109,8	372,1
<i>Рівень рентабельності, %</i>	6,0	8,4	21,5

Таблиця 2. Чинники впливу на трудову активність населення

Внутрішні	Зовнішні
1. Вік	1. Рівень життя
2. Стать	2. Економічний стан регіону
3. Сімейний стан	3. Стан ринку праці
4. Освіта	4. Рівень соціального забезпечення
5. Трудовий стаж	5. Морально-психологічний клімат у колективі
6. Досвід	6. Соціально-демографічна структура трудового колективу
7. Професійна культура	7. Діюча система оцінки праці
8. Спрямованість інтересів працівника	8. Організація, оплата і стимулювання праці

Проте, більшою стабільністю щодо наслідків господарювання відзначаються господарства Тернопільщини, оскільки, наприклад, 2006 рік виявився для сільськогосподарських підприємств Полтавської області збитковим. Це, безперечно, негативно позначається на економічній зацікавленості працюючих щодо використання свого трудового потенціалу у суспільному виробництві.

Яскравим прикладом такого перенесення трудової активності селян є розвиток їх особистих господарств, що проявився на тлі занепаду багатьох сільськогосподарських підприємств у роки економічної кризи. У зв'язку з цим доцільно посилатись на дослідження Д. Богині та А. Колота, які у ситуації, що склалася із використанням робочої сили в суспільному виробництві нашої держави, виділили чинники впливу на трудову активність населення регіону (табл. 2) [1, 6].

Аналіз наведеної таблиці доводить, що правильне поєднання чинників, які забезпечують раціональне та ефективне використання земельних угідь, засобів виробництва і трудових ресурсів є реальною умовою збільшення виробництва продукції, підвищення продуктивності праці й ефективності господарювання в сільськогосподарських підприємствах не лише досліджуваних регіонів, а й України в цілому. На основі досягнення таких організаційно-економічних зрушень можливим буде і здійснення соціальних заходів щодо оздоровлення демографічної ситуації, збереження, відродження і розвитку трудового потенціалу сільських територій, підвищення матеріального добробуту селян, припинення руйнації соціальної інфраструктури.

Література:

1. Богиня Д. Трансформаційні процеси в системі формування національного ринку праці: інституційний аспект // Україна: аспекти праці. — 2005. — № 1 — С. 3—8.
2. Грішнова О.А. Економіка праці та соціально-трудові відносини: підручник. — 3-те

вид., випр. і доп. — К.: Т-во "Знання", КОО, 2007. — 559 с.

3. Долішній М.І., Злупко С.М., Токарський Т.Б. Трудовий потенціал, зайнятість і ринок праці (теорія і практика). Львів, 1997. — С. 44—45.

4. Долішній М.І., Злупко С.М., Бандур С.І. Трудовий потенціал і зайнятість, теоретичні основи та регіональні особливості / Інститут регіональних досліджень НАН Ук-

раїни. — Ужгород: Карпати, 1997. — 422 с.

5. Злупко С.М., Радецький Й.І. Людський потенціал, зайнятість і соціальний захист населення в Україні: навч. посібник. — Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. — 192 с.

6. Колот А.М. Мотивація персоналу: підручник. — Вид. 2-ге, без змін. — К.: КНЕУ, 2006. — 340 с.

7. Лібанова Е.М. Ринок праці (соціально-демографічні аспекти). — К.: Бріг, 1997. — 133 с.

8. Людський розвиток в Україні: 2003 рік (колектив авторів): щорічна науково-аналітична доповідь / За ред. Е.М. Лібанової. — К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, Держкомстат України, 2004. — 290 с.

Стаття надійшла до редакції 03.08.2009 р.

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

ІНВЕСТИЦІЇ.

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

ЖУРНАЛ ВИХОДИТЬ 24 РАЗИ НА РІК

Через редакцію передплата проводиться з будь-якого місяця!

Передплатний індекс: 23892

Свідоцтво КВ № 12178-1062 ПР від 11. 01. 2007 року

www.investplan.com.ua

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з

ЕКОНОМІКИ

ЗАСНОВНИКИ:

- Рада по вивченню продуктивних сил України Національної академії наук України,
- ТОВ "ДКС Центр"

вул. Дорогожичська, 18, к. 29
(044) 458 10 73, 537 14 33, 223 26 28
e-mail: dks@kiev.rel.com
economy_2008@ukr.net